

AZ EGYETEMI TANÍTÁS KÉRDÉSÉHEZ.

A *Budapesti Szemlé*ben báró Eötvös Lorándnak a vallás és közoktatási miniszterhez intézett nyílt levele, melyben az egyetemi tanítással foglalkozik, akkoriban a nyilatkozatok egész sorozatát idézte elő, melyekben a legkülönbözőbb álláspontokból kiindulva fejtegették a szerzők nézeteiket az iránt: miképen kellene az egyetemi tanítást sikereesebbé tenni. Abban mindannyian megegyeztek, hogy az egyetemi tanítás sikere nem felel meg a kívánalmaknak és ezt constátálta a két rectori beszéd is, melyeket a múlt tanév elején volt alkalmunk hallgatni.

A lelépő rector számbeli adatokkal igazolta a hanyatlást, míg az új rector általánosságban hangsúlyozta, hogy az egyetemi tanítás sikere nem kielégítő. Újból a tanév küszöbén állunk; újból elhangzottak a rectori beszédek és újból fölmerül a kérdés: Vajon miért nem oly sikeres az egyetemi tanítás, mint a minőnek lennie kellene; milyen tényezők működnek közre, hogy a kívánt siker el nem érhető? Ennek okát — úgy szólván a hányan vannak — annyiféle körülményben keresik. Vannak, a kik a középiskolai hiányos képzettséget hangsúlyozzák, míg mások épen ellenkezőleg a középiskolai túlterheltesben keresik az okot; némelyek az egyetemi tanítás és tanulás teljes szabadsága mellett emelnek szót, míg mások annak megszorítását követelik. A sok ellentétes vélemény indokolása többnyire megüti a mértéket és így valóban nehéz helyes nyomot találni, melyen haladva, a meglévő bajok okára bukkanhassunk.

A baj okát — vagy talán helyesebben okait véleményem szerint csak akkor lehet fölismerni, ha tárgyilagosan összeállít-

juk ama tényezőket, melyektől a tanítás sikere függ, és azután összehasonlítjuk a nálunk fönnálló viszonyokkal, nevezetesen azzal, hogy e tényezők közül melyek hiányoznak a mi tanítási rendszerünkben.

A tanítás sikerére nagyon sok tényező foly be, de ezek között nagy számmal vannak olyanok, a melyeket esetlegeseknek nevezhetünk. Ilyenek: a tanuló fejlettsége, szellemi képessége, a tanár egyéni modora, stb. Minthogy e tényezők egyéni természetűek: befolyásuk csak úgy lenne mérlegelhető, ha e tényezőknek hatásából a középértéket levonjuk és ezzel mérünk általánosságban. E befolyásokat mellőzzük. Vannak azonban olyan tényezők is — és ezek a fontosabbak — a melyek abszolút mértékkel mérlegelhetők. Ilyen mindennek fölött a szigorú kötelességérzet, melynek tanár és tanulóban egyaránt meg kell lenni; ilyen a tanár tudományos képzettsége, a tanuló családi nevelése, a taneszközök — ide értve a tanirodalmat is — hiányossága s mások.

I.

A tanítás sikerének legfontosabb tényezője kétségtelenül a szigorú kötelességérzet, melynél fogva tanár és tanuló egyaránt szigorú pontossággal teljesítik kötelességeiket. — A fiúnak, a kötelesség föltétlen teljesítésének érzetével kell a nyilvános iskolába lépni, hol ez érzetnek tovább kell fejleszteni. A szülők vetik meg tehát az alapot, melyen azután a középiskola és egyetem tovább építeni hivatva vannak. A szerint, a mint az alap szilárd vagy ingatag, az épület is szilárd vagy ingatag lesz még abban az esetben is, ha e tanintézetek föladatuknak kifogástalanul megfelelnek.

Sajátságos viszony áll fönn nálunk a család és az iskola között; viszony, melyet természetellenesnek kell mondanunk. A fiú tíz éves korában iskolába kerül s az iskola veszi át részben a fiú további nevelését, melynek természetesen ki kell terjedni úgy az észbeli képességek, mint az erkölcsi érzék fejlesztésére. A fiú ettől az időtől fogva egész felnőtt koráig két befolyás alatt áll: a szülei és iskolai befolyás alatt. Nem szorúl bizonyításra állításom, hogy a siker csak akkor lesz kedvező, ha

e két befolyás egymással megegyező irányú s kétéssé válik, ha ezek némileg eltérő irányúak; míg ha e befolyások épen ellentettek, akkor biztos, hogy ennek a közös nevelési rendszernek nem lesz jó sikere. Ha tehát nevelési rendszerünk közös, azaz ha a gyermek és ifjú nevelését részben a szülők, részben pedig az iskola vezeti, akkor ebből szükségképen az következik, hogy jó eredmény csak abban az esetben állhat elő, ha szülő és iskola működéseket kölcsönösen támogatják.

Ez az alapföltétel, melynek nézetem szerint be kell töltve lenni és ha az be van töltve, akkor biztos a siker, tekintet nélkül a tanrendszerre. Nem tagadom, hogy a tanrendszer befolyással van a sikerre; ezt fokozhatja vagy csökkentheti a szerint, a mint az jobb vagy rosszabb; de meggyőződése, hogy semmiféle tanrendszer magában sikert teremteni nem tud.

Általánosan elterjedt baj nálunk az, hogy a szülő az iskolát működésében nem támogatja kellőképen, sőt nagyon szokásos, hogy a szülők gyermeköket az iskolával szemben védelmök alá veszik s így csupa szülői szeretetből teremtik meg ama fonák viszonyt, hogy a gyermek az iskolát és tanárait mintegy ellenségének tekinti. Mikor a tanuló iskolai kötelességeit nem teljesíti, akkor a szülők segédkeznek neki abban, hogy elfogadható okot keressenek a hanyagság menségére. Panaszkodnak az iskolákra, a sok föladatra, mit a fiúnak otthon végezni kell s a helyett, hogy a fiút kötelességeinek teljesítésére serkenténék és azok teljesítését kérlelhetetlenül és ha szükség nyomatékkaal megkövetelnék, inkább kerülő úton igyekeznek a bajon segíteni. Fogadnak házi tanítót, ki a legtöbb esetben szintén a könnyebb végét fogja meg a dolognak s a helyett, hogy fölügyelne arra, vajon a fiú megfelel-e kötelességének, inkább ő maga csinálja meg tanítványa részére a föladatokat s ezt a szülők nem csak elnézik, de gyakran meg is követelik, mert — úgymond — a tanító a fiúnak könnyebbségére legyen s ne nehezítse még inkább a dolgát. Ha azután a fiú rossz értesítővel megy haza, akkor nem őt, hanem rendszerint az iskolát, tanárait okolják, mert hiszen a fiú mindennek megfelelt: tanult is, szorgalmas is volt, házi föadatait mind elkészítette és mégis orsz az előmenetel. Ekkor azután kérésre fordítják a dolgot. A tanárokat igyekeznek meggyőzni, hogy a fiú otthon szorgalmas volt, de nem győzi meg a sok munkát; később majd bele szokik; beteges is volt stb. Így azután a szülők és gyakran még

mások közbenjárásával sikerül a fiút évről évre a felsőbb osztályba juttatni.

Az ily nevelési rendszer nem eredményezhet, mást mint azt, hogy az ifjuban lassanként kifejlődik és meggyökeredzik a nézet, mely szerint földolog a külső formáknak megfelelni; a lényeg hiányait majd lehet okkal móddal pótolni. Pártfogással könnyebben lehet eredményt elérni, mint tanulással; a kinek pedig az nincs, az ne is vágyódjék közpályára. Nem is csodálkozhatunk rajta, hogy az ifjuban ez a fölfogás jut érvényre, mert hiszen saját tapasztalására támaszkodik. Vagy magán, vagy társain tapasztalhatja, hogy lehetséges kötelességmulasztás mellett is előre menni, csak a külsőségekben ne essék nagy hiba és pártfogása legyen. Ez a szellem megölője minden igazi haladásnak; ez a szellem fő oka annak is, hogy az egyetemi tanítás nem eléggé sikeres. Az ifjuban ez a szellem szunynyad, mikor az egyetemre jön és itt az, kivált a későbbi évfolyamokban, leplezetlenül lép előtérbe, mert a kényszer, mely a középiskolában őt feszélyezte, itt megszűnik és helyébe lép a szabadság. Beíratkozik az egyetemre; indexét aláíratja a tanárokkal és ezzel — úgy tekinti — kötelességének megfelelt. Eleinte eljár az előadásokra, de otthon nem dolgozik; később az előadásokra sem jár, sőt a beíratást és index-aláíratást is másra bízza; ő maga nem is tartózkodik az egyetem székhelyén. Minek is volna annyi pénzt költeni, mikor okiratai így is rendben vannak! Tanúlni akkor is elég idő lesz még, ha a szigorlatok közelednek. Addig még sok idő van: az indexet nyolcz vagy tíz félévben kell aláíratni, mielőtt a szigorlatokra gondolni kellene. Azután ezen a formaiságon is majd csak keresztül esik, ha előszörre nem, hát másodszor. Akad pártfogó, ki majd pártolja ötet a szigorlaton is.

Szerencsére nem minden ifju gondolkozik így; sőt hiszem, hogy a többség sem gondolkozik így, de az bizonyos, hogy e fölfogás nagyon elharapódzott s ha van többség, melynek egészségesebb a fölfogása, az aránylag nem nagy lehet. Hogy e szellem lábra kapott és évről évre jobban terjed, azt első sorban a most dívó családi nevelésnek kell tulajdonítani, mely arra törekszik, hogy az ifjuból mennél előbb szalonképes, a társaságban könnyen mozogni tudó egyént képezzen, ki magának összeköttetéseket tudjon szerezni, melyek később hasznára válhatnak. E mellett a tanulmányok folytatása és

mikénti befejezése mellékes dolog marad s a szülő elég gyöngé a nehéz kötelességmulasztásokat elnézni, sőt menteni, gyakran pedig azokat észre sem venni.

Én e fejtegetés alkalmából az előkelőbb és vagyonosabb családokat tartottam szem előtt, mert mint mindenütt úgy nálunk is a vagyonosabb, tehát befolyásosabb osztály adja meg a társadalmi irányt. Innen van; hogy a viszonyok a szegényebb osztályban sem sokkal jobbak, bár tagadhatatlan, hogy a szorgalmas tanulók inkább a szegényebb osztályból kerülnek ki, sem mint a vagyonosból. Ennek okát abban vélem találhatni, hogy a szegényebb szülőknek nem igen lehet protectiókkal pótolni a mulasztást s így az ifju, ha tovább akar haladni, kényszerítve van arra, hogy kötelességeit teljesítse. Másik ok az, hogy a szegény sorsú fiú kis korától látja és hallja, hogy munka után kell élni és tőkéje az lesz, a mit tanul. De azért az általános szellem — a kötelesség teljesítését lazán venni — itt is meg van, mert annak befolyása elől nem zárkozhatik el senki, legkevésbé pedig a minden iránt oly fogékony ifju.

A tanítás sikertelenségének tehát egyik és — nézetem szerint — legfőbb oka az, hogy ifjainkban nincs a kötelesség-érzet kellőképen kifejlesztve és ez a mulasztás, mint igyekeztem vázolni, kevésbé az iskolát, mint inkább a családi nevelést terheli. Könnyen belátható, hogy e bajon törvényekkel és szabályrendeletekkel segíteni nem lehet és ezért nem vezettek a várt eredményre a kormánynak a tanrendszer változtatásával tett számos kísérletei sem. E bajt tehát csak maga a társadalom corrigálhatja és el fog jönni az idő, mikor ez meg fog történni.

II.

Addig is azonban, míg ez bekövetkeznék, lehetséges oly változtatásokat életbe léptetni, melyek üdvös hatásúak lennének. E változtatások pedig arra vonatkoznak, hogy a mennyire lehetséges, a tanár és tanuló közötti viszony megjavíttassék. Jól tudom, hogy e viszony rendeletileg nem szabályozható, de másfelől mindenkinek meg kell engedni, hogy bizonyos általános elvekből kiindulva, lehetséges oly föltételeket teremteni, melyek között e viszony a tanítás sikerére nézve jó irányban

fejlődhetik. Ezzel hallgatagon azt is kifejeztem, hogy a tanítás sikerességének második főtenyezője nézetem szerint az a viszony, mely a tanár és tanítványai között fönáll.

Lássuk, milyennek kellene lenni e viszonynak.

A tanítás eredménye — nem tekintve egyéb befolyásokat — függ a tanártól és a tanítványtól. Az első közli az utóbbival az ismereteket és ez azokat asszimilálja. A siker tehát egyfelől attól függ, hogy a tanár miként közli a tárgyat tanítványaival, másfelől attól, hogy azok az asszimilált tényeket miként fogják föl.

A tárgy közlésére vagyis a tanár tanítására nézve három eset állhat fön: A tanár tanítványainak képességeihez mértén nagyon is magas állaspontról ismerteti tárgyát, vagy e képességekhez méri a tárgy tanítását, vagy végre elemibb módon tanít, semmint azt tanítványai képességeihez mérve tehetné.

Az első és utolsó esetben a tanításnak nem lesz meg a kellő sikere; az első esetben azért nem, mivel a tanítványok nem lesznek képesek a tényeket sem kellőképen megérteni, még kevésbbé az azok közötti kapcsolatot fölfogni. Az utolsó esetben pedig, ha a tanár nagyon is elemi módon tanít, könnyen beláthatólag nem éri el azt a sikert, a melyet különben elérhetne. Legsikeresebb tehát a tanítás akkor lesz, ha a tanár a tárgyat tanítványai képességeihez alkalmazkodva tanítja. De a siker nemcsak a tanártól, hanem a tanítványtól is függ. A tanítvány lehet szorgalmas vagy hanyag; ha szorgalmas is, akkor is számtalanszor bekövetkezik az az eset, hogy a tanítás folyamában egyes tételeket nem helyesen fog föl, azokat félre magyarázza és a helytelenül értelmezett tételek zavarba hozzák, kedvét veszíti és szorgalma csökken.

Úgy hiszem a fölhozottakat senki sem fogja kétségbe vonni s azokból más következtetésre alig juthatni, mint arra, hogy úgy a tanár valamint a tanítvány működése csak akkor lesz gyümölcsöző, ha e működés ellenőrzés alatt áll. Nem gondolok én akkor, midőn ezeket leírom, valamely a tanár fölött álló hivatalos közegre, ki Argus-szemekkel őrködjék a tanár működése fölött, hanem előttem lebeg az, hogy az ellenőrzés meg van, mihelyt a tanár jobban érintkezik tanítványaival és velők a tanítottak fölött eszmecserébe bocsátkozik.

Röviden kifejezve: én az ellenőrzés módját a tanár és tanítványai között létesítendő eszmecserében látom. Ebből meggyőződhetik a tanár arról, hogy vajon előadásai a

kellő színvonalon állanak-e: nem nagyon magas-e az álláspont, melyről tárgyat előadja, vagy nem nagyon is elemi módon tanít-e; meggyőződhetik egyszersmind arról is, hogy tanítványai tesznek-e kellő előmenetelt és — ha szükség — serkentheti őket fokozottabb tevékenység kifejtésére. Ilyenmű ellenőrzés nézetem szerint föltétlenül szükséges és ott, hol az nincs meg, a siker legalább is kétséges lesz.

Ha az ellenőrzés szükségességét tagadjuk és a tanár egyéni befolyásának fontosságát nem tulajdonítunk, akkor voltaképen tanárookra nincs is szükség, hanem csupán csak tankönyvekre, mert a tanuló ezekből is fog annyit tanulni, a mennyit szükségesnek talál és a tanultakat saját eszejárásához alkalmazza. Ily tanítási rendszer mellett is fejlődhetnek egyesek, kik kellő tudományos képzettségre tehetnek szert; hiszen vannak autodidacták, kik előkelő állást foglalnak el a tudományos világban. A nagy többségnek azonban szüksége van a tanárra, ki ne csak tudományos fensőbbiségével, hanem egyéniségével is hasson tanítványaira. Az első értelemben a tanár előadásaival hat, az utóbbi értelemben pedig csak akkor hathat, ha tanítványai az előadáson kívül is érintkeznek. Az ilyenmű érintkezésben van meg az ellenőrzés, melyről fönnebb szöveltem.

Kétségtelen, hogy a tanár előadásaival hathat hallgatóira, kivált akkor, ha azokat nem olvasva, hanem szabadon tartja, mert tudományos egyénisége ilyen körülmények között nyilvánul leginkább. A spontán támadó és kellő alakban azonnal kifejezett gondolatok a tanár eszmemenetét és tudománya iránt való lelkesülését hamisítatlanul tükrözik vissza és ez a közvetlenség kétségtelenül inkább képes a hallgatóság érdeklődését, figyelmét és tudásvágyát fölébreszteni, mint a könyv-olvasás. Ez az oka annak — a mit úgy hiszem alig lehet kétségbe vonni — hogy a szabadon tartott előadás mindig jobban magával ragadja a hallgatóságot, mintha az a hallgatóság kizárólag könyvből tanul. A tanításnak fő kelléke tehát az előadás és ez nem válik akkor sem fölöslegessé, ha mintaszerű tankönyvek léteznének is; olyanok, melyek úgy tartalmilag, mint alakilag teljesen kiállanak a kritikát. Nem osztozom tehát abban a nézetben, hogy a nem demonstratív tudományok tanulására elegendő a jó könyvek olvasása, míg az élő szóval való előadás fölösleges.

A szabad előadásnak még más irányban is van fontossága, és ez az, hogy azzal a tanár tudományos képzettségét is gyarapítja. A tanárnak nem elegendő szaktudománya fejlődéséről tudomást venni, hanem azt előadásában is kell értékesíteni: hogy ezt tehesse, arra nemcsak az irodalmat olvasni, hanem abból alapos tanulmányt kell végezni és ezen az alapon a haladást hallgatóságával megismertetni.

Tőrekedtem a fönnebbiekben kimutatni, hogy a tanítás sikerének két fontos tényezője: az előadás és ezzel kapcsolatban a tankönyvek használata; továbbá a tanár és tanítvány közötti érintkezés előadáson kívül, mi lehetségessé teszi a tanítás menetét ellenőrizni. A fölhozottak alapján szükségesnek tartom a gyakoriabb colloquiumok behozatalát és ebben látom annak módját, hogy a tanár tanítványaival előadáson kívül is érintkezzenek és azok előmenetelét, valamint a maga tanítási rendszerét is ellenőrizhesse.

Ha a gyakoriabb colloquiumok behozatalát szükségesnek tartjuk a célból, hogy ily módon a tanítás és tanulás sikere ellenőriztessék, akkor önként következik, hogy a colloquiumoknak kötelezőknek kell lenni. Ezt azonban sokan a tanítási és tanulási szabadság elvével megegyeztethetőnek nem tartják, minél fogva legyen megengedve arra nézve is véleményemet nyilvánítani, hogy mily körülmények között érvényesülhet igazában ama sokszor hangoztatott elv.

III.

A tanulási szabadság elve szerint az egyetemi polgár szabadon választhatja a tudományszakokat, a melyekben magát kiképezni óhajtja és sem e szakok megválasztásában, sem azok tanulmányozásának sorrendjében szabályzatok nem háborgatják. Tanulmányai befejezése után a letett tudori szigorlattal bizonyítja azt, hogy választott szaktudományában kellő önállóságra tett szert és tudományát képes művelni.

A tanítási szabadság elvénél fogva a tanár szaktudományát saját meggyőződése szerint taníthatja; oly tudományos álláspontot foglalhat el, a milyen egyéni meggyőződésének megfelel és nem kényszeríthető a tudomány tekintélyességeinek nézeteit elfogadni és a szerint cselekedni; jogában áll továbbá

a módszert, a melyet a tanításban követni akar, szabadon választani és e tekintetben szabályokkal nem kényszeríthető meggyőződése ellen tenni. A szigorlatokon mint vizsgáló olyan mértéket alkalmaz, a melyet saját tanítási rendszere alapján maga állapít meg s e tekintetben nem befolyásolják külső körülmények.

Ezek nézetem szerint a tanulási és tanítási szabadság sarkalatos föltételei; de mindjárt hozzá is teszem, hogy e föltételek teljes mértékben csak egy esetben érvényesülhetnek, akkor, ha tanuló és tanár a tudományos igazságokért mint olyanokért fáradoznak: ezek megismerése illetőleg megismeretése képezvén az egyedüli célt, a melyre törekednek; más szóval, ha tanuló és tanár a tudományt önmagáért mélik, tekintet nélkül a gyakorlati életre, tekintet nélkül a társadalom és állam igényeire.

De a társadalomnak és államnak szüksége van a szakemberekre, megkövetelvén tőlök, hogy ama működési tért, a melyet számukra kijelöl, hivatásszerűen betöltsék. Azok, a kik ily hivatásra vállalkoznak, az államtól jogot kapnak, a mely őket kiváltságokkal ruházza föl; de e jogok és kiváltságok elnyerését az állam bizonyos föltételekhez köti: megkívánja, hogy annak, a ki e jogot meg akarja kapni, bizonyos minimum gyanánt megállapított szakképzettsége legyen. Hogy minő és mennyi legyen e szakképzettség, azt a szigorlati szabályzatok állapítják meg.

A szigorlati szabályzatok — ha azok még olyan szabadelvűek is — megcsorbitják tehát a tanulási és tanítási szabadság elvét, a mennyiben ama tanulóknak, a kik szakképzettségük alapján az államtól részökre biztosított jogot megszerezni óhajtják, előírják, hogy mily tudományokat tanuljanak. És ez a dolog természeténél fogva nem is lehet másképen mindaddig, míg az állam a szakemberek számára kiváltságokat ad és részökre személyes jogokat biztosít. Mind a mellett, ha a szigorlati szabályzat nem terjeszkedik ki egyébre mint arra, hogy mi követeltessék meg a jelölttől, az egyetemi polgárnak — ha nem is teljes mértékben, de mégis tág határok között biztosítható a tanulási szabadság. Ha ellenben a szabályzatok nemcsak azt követelik meg, hogy a jelölt mit tudjon, hanem azt is, hogy azt, a mit tudnia kell, hogyan és mily sorrendben tanulja, akkor a tanulási szabadságot voltaképen tanulási kényszer váltja föl, melynek szükségképeni kelléke a tanulónak a tanfolyam

alatt való ellenőrzése: megfelel-e a szabályokban előírt kötele-ségeinek? És akkor az ellenőrzésnek nemcsak a külső formákra, hanem a lényegre — az előmenetelre — is ki kell terjednie.

Egyetemünkön a bölcsészettudori szigorlati szabályzat kivételével valamennyi szigorlati szabályzat a tanulási kényszer elvén alapszik, mert nemcsak azt írják elő, hogy bizonyos pá-lyákra mily képesítés szükséges, hanem azt is, hogy miként kell e képesítést megszerezni.

A jog és államtudományi kar tanulmányi és vizsgálati rendjében az első és harmadik paragraphus előírja, hogy mik az első és mik a második alapvizsgálat tárgyai; azután a következők állanak: «Az alapvizsgálatokra való bocsáttatás föltétele a félévек kellő számán fölül az, hogy a folyamodó minden, a kérdéses vizsgálaton előforduló tárgyból legalább egy félévi fő collegium hallgatását igazolja.» (8-dik §.) «Az első alapvizsgálat két félév igazolása alapján a második félév végén, de a harmadik félév elején okvetetlenül leteendő, különben a harmadik félév s az ezentúl a vizsgálat sikeres kiál-lása nélkül eltöltött tanidő a rendes quadrienniumba be nem számítható» (2-dik paragraphus). «A második alapvizsgálat a negyedik beszámítható félév végén tehető, de a következő vagyis ötödik félév elején okvetetlenül leteendő, mint hogy különben az ötödik félév és az ezentúl a vizsgálat kiállása nélkül eltöl-tött tanidő a rendes quadrienniumba be nem számítható» (4-dik paragraphus).

E szabályzat követelményeinek eleget kell tenni és csak akkor jelentkezhetni a tudori szigorlatokra.

Lehet-e ily szabályzattal szemben állítani, hogy a nevezett facultáson tanulási szabadság van? Nincsen-e a tanulónak lépésről lépésre előírva, hogy mit, mikor és mennyi ideig tanul-jon? Az alapvizsgálatok voltaképen nem egyebek, mint évi colloquiumok és ezektől csak névre és abban különböznek, hogy bizottság előtt tétetnek és értök díjak fizetendők.

Az orvostudományi facultás szigorlati szabályzata elyben teljesen megfelel a jogi facultásénak csak alakra nézve más. Az a mi a jog és államtudományi karban alapvizsga, itt elő-vizsgálatnak és előszigorlatnak neveztetik. A 14-dik paragra-phus szerint «a természetrajzi elővizsgálatok az orvosi tanfo-lyam második félévének végével, az előszigorlat a negyedik félév végével teendő le». Itt tehát az elővizsgálat megfelel a

jogi első alapvizsgának, az előszigorlat pedig a jogi második alapvizsgának. Az orvostudori szigorlati szabályzat csak annyiban tér el a jogitól, hogy az megengedi miszerint ez elővizsgálatot és előszigorlatot a növendék a tíz félévi tanfolyam befejezése után is teheti, míg a jogtudományi kar szabályzata ezt nem engedi meg. Ez azonban olyan engedmény, a melylyel csak nagyon kevesen, a tanulótság leghanyagabb része fog élni, mert mindenki sokkal könnyebben teheti le a vizsgát, ha arra az illető tárgy hallgatása után jelentkezik, mint évek múlva, mikor már nagyobb részét a hallottaknak elfeledte. Ily esetben az illető talán újra beiratkozik a vizsgálat tárgyaira, vagy — és ez a szokásos eljárás — a tanársegédhez fordul, hogy attól egy-két hét alatt annyit tanuljon, helyesebben annyit bemagoljon, a mennyi elegendő, hogy nagyobb valószínűséggel remélhesse a vizsgálat jó sikerét.

Az elővizsgálat csak akkor tehető le, ha az illető egy évet töltött az egyetemen (16-dik §). Az nincs kimondva, hogy mivel kell ezt az évet eltölteni, de magától érthető, hogy legezél-szerűbb a természetrajzi tárgyakat hallgatni, mert az év végén ezekből kell vizsgázni.

Az előszigorlatra oly jelölt bocsáttatik, ki a chemiát, physikát, boncztant és élettant egyenként két féléven át hallgatta. (18-dik §). Itt tehát már világosan ki van mondva, hogy mit és meddig kell hallgatni. — Az orvostudori szigorlati szabályzatban is ki van mondva, hogy mily sorrendben teendők a vizsgálatok és hogy a következő vizsgálatra az előzőknek sikeres letétele kívántatik.

A fölhozottak nézetem szerint igazolják azt, hogy az orvosi karban sem áll fönn a tanulási szabadság még azon kereken belül sem, a mely szabadelvűbb szabályzat mellett lehetséges volna. Itt is megvannak az alapvető tudományokból a kötelező colloquiumok épen úgy, mint a jogi karban, csak hogy itt elővizsgálatnak és előszigorlatnak neveztetnek.

A tanárképző intézet tanulmányi és vizsgálati rendjéről bővebben nem is teszrek említést, mert ez az intézet jelenlegi szervezete mellett külön áll az egyetemtől. Köztudomású, hogy a tanárjelölt leczkerendje úgy szólván az utolsó részletekig elő van írva s a vizsgálat programja is részletesen megköveteli, hogy a jelölt mi mindent köteles tudni.

Igyekeztem a szigorlati szabályzatokból kimutatni, hogy

egyetemünkön a tanulási szabadság csak névszerint van meg; valóságban a tanulási kényszer elvei érvényesülnek, de — itt hozzá teszem azt is — nem teljes mértékben, mert a tanulási kényszer egyetemünkön nincs kimondva, sőt ellenkezőleg többi szabályzataink inkább a tanszabadság elvén alapúlnak.

A szigorlati szabályzatok egész határozottsággal előírják a tanrendet; megjelölik, hogy melyek a «kötelezett tantárgyak»; kiszabják a sorrendet ezek hallgatására, sőt meghatározzák azt is, hogy a jelölt mely tárgyból milyen irányban és terjedelemben vizsgáltassék. — A ki e föltételeknek megfelelt, az, de csakis az bocsáttatik a tudori szigorlatokra. A tanulót tehát ellenőrizni kell: beiratkozott-e azokra a tantárgyra, a melyeknek hallgatását a szabályzat előírja; tesz-e azokból olyan előmenetelt, hogy a szigorlatokra bocsáttathassék? Az ellenőrzés legtermészetesebb módja az volna, ha a tanárok év közben gyakoribb colloquiumokkal győződnenek meg arról, hogy hallgatóik látogatják-e az előadásokat és tesznek-e kellő előmenetelt. — Mindebből az egyetemi szabályzatokban semmi sincs. Sem a tanár nincs kötelezve colloquiumok tartására, sem a tanuló az abban való részvételre, mert ez a tanulási szabadsággal nem lenne megegyeztethető. Mivel azonban a szigorlati szabályzatok a tanulási kényszer elvén alapúlnak és ez elvvel szükségképen együtt jár a tanuló ellenőrzése is: az ellenőrzésről úgy gondoskodtak, hogy előszigorlatokat és alapvizsgákat szerveztek, melyek az évi colloquiumokat pótolják. Így azután a tanulási szabadság elve is meg van mentve és az ellenőrzésnek is van bizonyos módja.

Ezekből fejlődött egyetemünkön a mostani tényleges állapot, a melyet az jellemez, hogy a tanulási szabadság mellett meg van a tanulási kényszer is, amaz valódi szabadság nélkül, emez gyökeres ellenőrzés híjával. Oly állapot ez, mint ama folyadékoké, melyek kellő magas hőmérsékleten megszűnnek folyadékok lenni, a nélkül, hogy elpárologtak volna. Ezt az állapotot a természetbúvárok «kritikus állapotnak» nevezik.

Hogy ezt a kétséges állapotot, a melyben sem a tanulási szabadság sem a vele ellentétes tanulási kényszer teljes érvényre nem jut, a tanítás érdekében czélszerű volna megszüntetni, az tüzetesebb bizonyításra nem szorúl. Elég a vallás és közoktatási miniszter 1887-re vonatkozó jelentésébe bepillantani, hogy meggyőződjünk arról, miszerint a most érvényben

levő rendszer még középszerű sikert sem mutat föl. Ennek igazolására néhány statisztikai adatot jegyzek ide, melyek az idézett jelentésből vannak kivéve.

A tanítás és tanulás sikere úgy lesz megítélhető, ha összehasonlítjuk, hogy hány hallgató volt a múlt évben az egyes tudomány-karokban beírva, hány vizsgálat tartatott és hány oklevél adatott ki.

A jogi karban összesen (ide értve az ismételőket is) 2283 vizsgálat tartatott; ebből elfogadtatott 1646, azaz 72·1 százalék. Oklevél kiadatott 259. E számokból, úgy a mint vannak, arra nézve, hogy milyen volt a lefolyt tanév sikere, kellőleg nem tájékozhatjuk magunkat; de a számok alapján tiszta képet kapunk a következőképen: A jogi fakultásban a főnálló vizsgálati és szigorlati szabályzat szerint a tudori oklevél elnyerése végett öt vizsgálatot (két alapvizsgálat és három szigorlat) kell sikeresen kiállani. E szerint a kiadott 259 oklevélnek megfelel 1295 vizsgálat, a tanév folyamában elfogadtatott 1646 vizsgálat, a mely után (ha egy ismételő sem volna), ki kellett volna adni 329 oklevelet, tényleg kiadatott 259 azaz 70 egyén csak a vizsgálatok ismétlésére kapott oklevelet.

Az összes vizsgálatoknak (egy személyre ismétlés nélkül öt vizsgálatot számítva) megfelelne 456 oklevél, tehát ugyanannyi tudor.

E 456 egyén közül tudori oklevelet kapott előszörre 189, azaz 41·5 százalék, ismétlésre 70, azaz 15·3 százalék, visszatartatott 197, azaz 43·2 százalék.

Az orvosi karra nézve hasonló elvek szerint eljárva, a következő adatokat kapjuk. Az orvosi karban összesen (ide nem értve a régi rendszer szerint tartott szigorlatokat) 1121 vizsgálat tartatott. E számra vonatkozólag megjegyzem, hogy a három természetrajzi tárgyból a szabályzat szerint egyes vizsgálatok tartatnak, de én, hogy az adatok a jogi fakultáséival összehasonlíthatók legyenek, az egyes vizsgálatok számának harmadrészt vettem; úgy tekintvén a dolgot, mintha egy «összvizsgálaton» a három tárgyból kellene a vizsgát tenni. Erre azért volt szükség, mert a jogi alapvizsgálatoknak is több tárgyük van. Tehát az orvosi karban összesen tartatott 1121 vizsgálat; ezekből elfogadtatott 717, azaz 63·8 százalék. Oklevél (csupán a mostani szigorlati szabályzat alapján szerzettekét számítva), kiadatott 126. A három természetrajzi vizsgálatot egy összvizs-

vizsgálatnak számítva az oklevél elnyerése végett a szabályzat szerint öt vizsgálat teendő. 126 oklevélnek megfelel 630 vizsgálat. Az év folyamában elfogadtatott 717 vizsgálat, ez után kiadandó lenne 143 oklevél, tényleg kiadatott 126 oklevél, azaz 17 egyén ismétléssel jutott okleveléhez. Az összes vizsgálatoknak (egy személyre ismétlés nélkül ötöt számítva) megfelelne 224 oklevél és így ugyanannyi egyén. Ezek közül oklevelet kapott előszörre 109, azaz 48·6 százalék, ismétlésre 17, azaz 7·6, százalék, visszaúttasított 98, azaz 43·8 százalék.

Összehasonlítva a jogi és orvosi kar megfelelő adatait, oklevelet kapott: a jogi karban előszörre 41·5 százalék, ismétlésre 15·3 százalék, visszaúttasított 43·2 százalék; az orvosi karban előszörre 48·6 százalék, ismétlésre 7·6 százalék, visszaúttasított 43·8 százalék; egészben véve oklevelet kapott a jogi karban 56·8 százalék, az orvosi karban 56·2 százalék.

A másik két kar adatait mellőzöm, mert az ifjuság zöme a jogi és orvosi karba van beíratva. A tanárképezdét is, mint nem kizárólag egyetemi intézményt, nem veszem tekintetbe.

Vége a miniszteri jelentésben foglalt adatokból keressük ki a hallgatók átlagos száma és a vizsgálatra jelentkezett hallgatók száma közötti viszonyt.

A jogtudományi karban tegyük a hallgatók számát évenként átlag 1400-ra, mi inkább kisebb semmint nagyobb a valóságnál. Minthogy évenként átlag annyian iratkoznak be, mint a mennyien távoznak, világos, hogyha valamennyi beírott jogász megszerezne oklevelét még pedig úgy, hogy egy vizsgálatot sem kellene ismételnie, akkor évenként átlag 7000 vizsgálatot kellene tartani, mivel az oklevélért öt vizsgálatot kell kiállani. Az, hogy sokan eltávoznak az egyetemről és vizsgálatukat később teszik, ez arányszámokon nem változtat semmit, mert az egyetemre már nem járó, később vizsgázók, az egyetemre most beírt, de vizsgára nem jelentkező hallgatókat pótolják. A múlt évben a jogi karban összesen 1870 vizsgálat tartatott, melybe az ismétlések nincsenek beleszámítva. 1870 vizsgálat — egy egyénre ötöt számítva — 374 személynek felel meg. Az az a hallgatóságból átlag az alapvizsgákra és a három szigorlatra 26·8 százalék jelentkezett.

Ha csupán az alapvizsgákat (ezekre csak a hallgatóság fele, az első és másod évesek jelentkezhetnek) vesszük alapul, mint a melyeket a négy évi tanfolyam két első éve alatt le kell

tenni, akkor az eredmény ez: I. és II. alapvizsgálat tartatott összesen — az ismételéseket nem számítva — 896. Minthogy mindenkinek két alapvizsgát kell tenni: ez 448 egyénnek felel meg. Azaz alapvizsgálatra a hallgatóságnak 64 százaléka jelentkezett.

Ha az orvosi karban a hallgatók számát évi átlagban 900-ra tesszük, mely szám a valódinál inkább kisebb, mint nagyobb, akkor a fentebbiek szerint eljárva, a következő adatok adódnak ki: Egy oklevél megszerzése e karon is — ha a három természetrajzi vizsgálatot egyösszvizsgának számítjuk — öt vizsgálatba kerül. 900 hallgatónak megfelelne 4500 vizsgálat. Az ismételéseket nem számítva, tényleg megtartatott 765 vizsgálat, mi 153 hallgatónak felel meg. A hallgatóságból tehát 17 százalék jelentkezett vizsgálatra olyan, a ki nem ismétlő.

Ha csupán az elővizsgálatok és előszigorlatok számát, mint olyan vizsgálatokét, a melyeknek letétele a tanfolyam két első éve alatt ajánlatik, és pedig úgy vesszük alapul, hogy az ismételéseket nem, a három természetrajzi egyes vizsgálatokat pedig egyösszvizsgálatnak számítjuk, akkor a viszonyos számok a következők: Minden hallgatónak két vizsgálatot kellene tenni: a természetrajzit és az előszigorlatot. Ez 450 hallgatóra 900 vizsgálatot tenne. Tényleg volt 359, mi 179 hallgatónak felel meg. E szerint a hallgatóságnak 40 százaléka jelentkezett e szigorlatokra, kik nem voltak ismétlők.

Az orvostudományi hallgatókra nézve meg kell jegyezni, hogy az itt mutatkozó, a jogászokra vonatkozóknál sokkal kedvezőtlenebb arányszámok abban lelik magyarázatukat, hogy a bécsi és budapesti egyetem orvosi karai között teljes összhangzás áll fenn. Sok orvosnövendék, ki itt iratkozik be, Bécsben teszi szigorlatait, míg megfordítva a Bécsben beiratkozottak ritkábban jönnek ide szigorlatot tenni.

Végre állítsuk össze még a gyógyszerész-hallgatókra vonatkozó adatokat is. A gyógyszerész-hallgatókra nézve ki van mondva, hogy reájok a tanulási szabadság nem érvényes; ők tanrendet kapnak és e szerint a tanrend szerint kell tanulniok és vizsgálatukat meghatározott időben letenniök. Minthogy azonban a jogászok és orvosnövendékeknek — bár a tanulási szabadság reájok elvileg érvényes — szintén meg van állapítva a tanrendjük, melytől eltérni nem lehet; minthogy szigorlataik sorrendje és ideje az illető szigorlati szabályzatokban szintén meg

van állapítva: a jogász és orvosnövendékek tanításában egyfelől s a gyógyszerésznövendékek tanításában másfelől semmi különbség nincs. Mindannyian kényszer-útlevelemmel haladnak kiképezetésük útján és épen ezért a három hallgatóság statisztikai adatai egymással összehasonlíthatók.

A múlt évben gyógyszerészeti szigorlat összesen 380 tartatott. Ezekből elfogadtatott 275, azaz 72·4 százalék. Gyógyszerészmesteri oklevél kiadatott 85. Az oklevél elnyerése végett három szigorlat teendő és így a 85 oklevélnek megfelel 255 vizsgálat. Az év folyamában elfogadtatott 275 vizsgálat, minek megfelel 91 oklevél, azaz hat egyén ismételés útján jutott okleveléhez. Az összes vizsgálatoknak (ismételés nélkül) megfelelne 126 oklevél, tehát ugyan annyi egyén és így ezek közül oklevelet kapott előszörre 79, azaz 62·7 százalék, ismételésre 6, azaz 4·7 százalék, elutasított 41, azaz 32·6 százalék. Egészben véve oklevelet kapott 67·4 százalék.

A gyógyszerész-hallgatók száma évi átlagban 200-ra tehető, mi a valóságnál inkább kisebb semmint nagyobb. Fejenként három vizsgálatot számítva, a 200 hallgató után évenként átlag 600 vizsgálat lenne. Tényleg volt, az ismételéseket nem számítva, 351 vizsgálat, mi megfelel 117 egyénnek, azaz a hallgatók 58·5 százaléka jelentkezik szigorlatra az ismétlőkön kívül.

Ha a különböző táblázatokban foglalt százalékszámokat a hallgatók számának évi átlagára vonatkoztatva összeállítjuk, a következő táblázat áll elő:

	Jogi kar	orvosi kar	gyógyszerész
A hallgatók évi átlagos száma ---	1400	900	200
Ezek közül vizsgálatra egyáltalán nem jelentkezett ---	68·0%	80·0%	41·5%
Alapvizsgálatokra, illetőleg elővizsgálatokra és előszigorlatra jelentkezett ---	64·0 „	40·0 „	—
Összes vizsgálatra jelentkezett ---	26·8 „	17·0 „	58·5 „
Ezek közül oklevelet kapott előszörre	11·2	8·2	36·7
„ „ „ ismételésre	4·1	1·3	2·7
Elutasított ---	11·5	7·5	19·1

E számok immár világosan beszélnek. Kiolvasható belőlük, hogy a budapesti egyetemen a jogászoknak csak negyed része teszi le az összes szigorlatokat s csak tizenöt százaléka kap oklevelet. Az orvostan-hallgatóknak pedig csak hatodrésze teszi le a szigorlatot és tíz százalék kap oklevelet. Az itt mutatkozó

kedvezőtlenebb viszony, mint már említettem, onnan ered, mert Bécs és Buda-Pest között teljes paritás van: és sokan Bécsbe mennek szigorlataikat tenni. A gyógyszerészeknek több mint fele teszi le a szigorlalatokat és csaknem negyven százaléka kap oklevelet. E szerint a gyógyszerész-hallgatók jobb előmenetelt tüntetnek föl, mint az orvosnövendékek és jogászok.

A szigorlatok eredményét véve tekintetbe, kitűnik, hogy a jogászok és orvosnövendékek közül körülbelül ugyanannyi teszi le ismétlés nélkül a szigorlatot, mint a mennyi elutasított. Azaz átlag véve, a szigorlók fele megbukik s ezek csekély része ismétléssel jut okleveléhez.

A gyógyszerész-növendékek e tekintetben is sokkal kedvezőbb arányt mutatnak föl. A szigorlóknak csak nagyon kevésével több mint egy harmadrésze bukik meg.

Hogy a gyógyszerész-hallgatók minden tekintetben kedvezőbb eredményt tüntetnek föl, ennek okát egyfelől abban kell keresnünk, hogy az, a ki a gyógyszerészeti pályára lép, kénytelen szigorlatait letenni, mert pályát nem változtathat úgy, mint az orvos vagy jogász, ki gymnasiumi érettségi bizonyítványa és egyetemi éveinek alapján akkor is talál alkalmazást, ha szigorlatait le nem tette. De másfelől az sem hagyható említés nélkül, hogy a gyógyszerészekre a tanszabadság még elvileg sem lévén érvényes, tanuló és tanár régtől fogva megszokták — az egyik, a tanuló: hogy kötelességét teljesítse, a másik a tanár: hogy a kötelesség teljesítését a növendéktől megkövetelje. Egyébiránt a kötelesség teljesítését a gyógyszerész-növendék öt évi gyógyszerértári gyakorlata alatt szokja meg.

Tekintetbe véve a föltüntetett eredményeket, az egyetemi tanítás sikerét kielégítőnek nem mondhatjuk.

Miként lenne jobb eredmény elérhető?

Megvallom, e kérdésre határozott választ adni nem tudok. Nagyon sokkal jobb eredmény nézetem szerint addig nem lesz elérhető, míg a közszellem meg nem változik. Addig, míg társadalmi téren majdnem kizárólag a családi összeköttetések és nem a tudományos szakképzettség a főtényező; addig, míg a a családi nevelés ez elvből kiindulva az iskolát nem lényeges kelléknek, de azért szükséges formának tekinti: addig — nem hiszem, hogy lehetne oly rendszert találni, a mely a mostani eredménynél sokkal jobbat tudna teremteni.

Ezzel nem akarom azt mondani, hogy egyetemünkön a

mostani rendszer elég jó s változtatást nem kíván, mert meg vagyok győződve, hogy a mostani sikernél — ha nem is nagyon sokkal jobbat — de mindenesetre tetemesen jobbat lehetne elérni.

Egyetemünk az ötvenes évek elején a német egyetemek mintájára a tanszabadság elvének megfelelőleg szerveztetett. Ez a szervezet nem törültetett el, de az évek hosszú során áttett változtatásokkal lassanként befurakodott a tanszabadság mellé a tankényszer is s most mind a kettő érvényben van: az egyik — a tanszabadság kimondva, illetőleg föl nem függesztve, a másik — a tankényszer nem kimondva ugyan, de hallgatagon bizonyos fokig életbe léptetve.

Nézetem szerint ez elvek egyikére, bár melyikére, egységes szervezetet alapítva, jobb lenne a siker a mainál. Melyik legyen ez az elv, a tanulási szabadság-e vagy a tanulási kényszer? A kérdésre annál inkább nehéz felelni, mert mind a két rendszerrel lehet képzett embereket, tudósokat nevelni. Nagyon is messze vezetne, ha a két rendszert párhuzamba állítva, megkísérleném kimutatni azt, hogy elvileg melyik a jobb. Ezt annál inkább mellőzhetni vélem, mert a gyakorlat szempontjából talán első sorban az mérlegelendő, hogy a társadalmi viszonyoknak mi a megfelelőbb. Ha mindent a mérleg csészéjére teszünk, akkor az e tanulmány elején fölhozottak a tanulási kényszer csészéjét látszanak alá nyomni.

LENGYEL BÉLA.